Həsən HƏSƏNOV,
İctimai-siyasi xadim

Yaradıcılıq məramnaməsi – tarixin açılmamış səhifələri

Şamil Qurbanov 1974-cü ildə nəşr etdirib, oxuculara təqdim etdiyi "Açılmamış səhifələr" əsəri ilə xalqımıza yaradıcılıq məramnaməsi olan ictimai fikir, ədəbiyyatşünaslıq, publisistika tariximizin açılmamış səhifələrini çatdırdı. Bununla, haqsız olaraq, unudulmuş Hüseyn Minasazovu, Rəhim bəy Məlikovu, Həmzət bəy Qəbulovu, Sona xanım Axundovanı, Məmməd Qarayevi yenidən tanıtdırdı. Lakin bununla kifayətlənməyib Hüseyn Minasazovun və Rəhim bəy Məlikovun əsərlərini toplayıb kitab şəklində nəşr etdirdi.

Onlara sadəcə ziyalılarımız deməklə kifayətlənmək olmaz, onlar əsrin əvvəllərində Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Ömər Faiq Nemanzadə ilə birlikdə XX əsrin əvvəllərində xalqımızda yeni milli düşüncə formalaşdırma yolunun fədailərindən idilər. XX əsrin əvvəllərində yaradıcılıqla məşğul olan ziyalılarımız tarixi missiyanı xalqımızın yeni dövr milli düşüncəsinin formalaşması, 1918-ci ildə müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin yaranmasının əhəmiyyətli amillərindən idi.

İlk kitabında bəyan etdiyi məramına sadiq qalaraq Şamil Qurbanov tariximizin unudulmuş səhifələrini araşdıraraq 1983-cü ildə Ömər Faiq Nemanzadənin əsərlərinin ilk toplusunu, 1985-ci ildə xatirələrini, sonralar onun haqqında böyük monoqrafiyasını və nəhayət, 1992-ci ildə publisistik əsərlərinin əksəriyyətini əhatə edən seçilmiş əsərlərini nəşr etdirdi. Ömər Faiq Nemanzadənin əsərləri nə sağlığında, nə də ki, ölümündən sonra toplanıb kitab şəklində çap olunmamışdır.

Yalnız Şamil Qurbanovun səyi nəticəsində ilk dəfə olaraq, Ömər Faiq Nemanzadə tam şəkildə oxuculara çatdırıldı. Ömər Faiq Nemanzadənin əsərləri yeni nəsil oxucuları tərəfindən böyük ehtiramla qarşılandı. Şamil Qurbanovun elmi qənaətinə görə, xalqın şüuruna təsir etməkdə Sabirin poeziya vasitəsilə etdiyini, Ömər Faiq Nemanzadə publisistika vasitəsilə edib. 1906-cı ildə Ömər Faiq Nemanzadə yazırdı: "Yadımıza belə gətirməzdik ki, ermənilər çox-çox əvvəl hazırladıqları hədsiz-hesabsız bombaların hamısını bizim başımızda partladacaqmış...

Bu sadəliyimizin səbəbi ilə cümləmiz qonşu ermənilərlə yenə qədim sayaq üzrə sülhanə rəftar edib, rahat və arxayın olmağı vəz və bəyan edirdik və bu surətlə millətimizin gözünü bağlayıb...uçuruma sarı hazırlayırdıq. İndi lazımdır ki, bunlardan ibrət alıb gələcəkdə aldanmamağa çalışaq". Ömər Faiq Nemanzadənin bu sözlərini oxuyaraq böyük şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə yazırdı:

Ömər bəy, hər sözün haydı, haraydı
Deyilib elə bil bu çağımızda.
Sənin bu fəryadın sırğa olaydı,
Daim səslənəydi qulağımızda.

Əsrin əvvəlini unutmuşuq biz,
Saldın yadımıza dünənimizi.
Sədaqətliyimiz, təmizliyimiz
Tarixdə nə qədər aldatmış bizi.

...Erməni zülmündən yüz ildən bəri
Daşdan-daşa dəydi bu xalqın başı.
Unutdu çəkdiyi müsibətləri,
Niyə oğurlandı onun yaddaşı?

Şamil Qurbanovun əsərlərinin nəşri məhz ona yönəlib ki, ziyalılarımızın əsrin əvvəlində dediyi və unudulmuş harayını eşidək, fəryadları daim qulağımızda səslənsin, tarixdə aldanmayaq, dünənimizi unutmayaq, qoymayaq ki, yaddaşımız bir daha oğurlansın.

Onu da xatırladım ki, Ömər Faiq Nemanzadənin arxivi məhv edildiyindən onun əsərləri Şamil Qurbanov tərəfindən böyük zəhmət hesabına toplanmışdır. Şamil Qurbanov Cəmaləddin Əfqaninin həyat və yaradıcılığına aid də bir əsər nəşr etdirdi. Amma bununla kifayətlənməyib hal-hazırda Cəmaləddin Əfqaninin seçilmiş əsərlərinin toplusunu hazırlayır. Əgər bunlardan birincisi, yəni Ömər Faiq Nemanzadə, Azərbaycan oxucusuna geniş də olmasa tanış idisə, amma ikincisi, yəni Cəmaləddin Əfqani sovet ideologiyası qadağanlarından irəli gələn səbəblərdən, müasir oxucumuza demək olar ki, tanış deyildi. Bu şəxslərin əsərləri və onlar haqqında kitabların nəşr olunması tarixin təkrar olunan dövrünə təsadüf etmişdir. Çünki bu ziyalıların əsrin əvvəllərində dediklərini tarix əsrin axırında yenə xalqımızın qarşısına imtahan şəklində qoymuşdu. Şamil Qurbanovun elmi əsərlərinin qəhrəmanları, öz dövrlərində də, indi də xalqımızın qarşısında duran problemlər haqqında ehtiramla danışıblar və xalqımızın qızıl fonduna layiq əsərlər yaradıblar. Şamil Qurbanovun tarix və xalqımız qarşısında xidmətlərindən biri də ictimaiyyət arasında Cəmaləddin Əfqani haqqında dolğun bir fikir yaratmasıdır. Cəmaləddin Əfqaninin əslən azərbaycanlı olub-olmamasını araşdırmaqla kifayətlənməyib. Cəmaləddin Əfqaninin Azərbaycanla bağlı olan milli-azadlıq tellərini hərtərəfli tədqiq edərək, ictimaiyyətə təqdim etdi. Məhz Şamil Qurbanovun bu böyük mütəfəkkirin həyat və yaradıcılığının tədqiqi nəticəsində bu gün xalqımız böyük övladını, demək olar ki, yenidən özünə qaytarır.

Cəmaləddin Əfqaninin milli fəlsəfi düşüncəmizdə yeri ondan ibarətdir ki, o, məhz ona məxsus bir düsturla ictimai həyatımıza daxil olmuşdur. O, bir tərəfdən bütün dünya müsəlmanlarının həmrəyliyi, o biri tərəfdən isə xalqın dil müstəqilliyini irəli sürür. Bir tərəfdən dilə və dinə tam sadiqliyi, o biri tərəfdən isə dünya dillərinə və dünyanın elmi nailiyyətlərinə doğru inkişafının vacibliyini irəli sürür.

Və hətta Cəmaləddin Əfqani o dövr üçün səciyyəvi olmayan bir fikri də irəli sürür ki, bu da ondan ibarətdir ki, hər hansı bir insan üçün özünüdərketmə prosesindən öncə milli dilə əsaslanan milli düşüncədir. Dini düşüncənin əsasını da Cəmaləddin Əfqani məhz dildə görür.

Hər hansı bir insanın ilkin tərbiyəsinin və mənəviyyatının əsasını Cəmaləddin Əfqani dində görür və elmə, mədəniyyətə ən yaxın din kimi İslam dinini qiymətləndirir.

Şamil Qurbanovun elmi tədqiqatları bizə belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, ilk Azərbaycan Respublikasının yaradıcıları XX əsr Azərbaycan milli ideologiyasının düsturunu düşünərkən, onu Azərbaycanın milli və dövlət rəmzi olan bayrağımızda üç mənbənin vəhdəti kimi əks etdirərək məhz Cəmaləddin Əfqani düsturundan qidalanıblar. Bunlar əsasən üç mənbə, üç məzmunda və üç rəngdə öz əksini tapmışdır. Bəs bunlar hansılardır?

Bunlar ilk əvvəl dil və onun nəticəsi olan milli düşüncə, yəni göy rənglə əks olunan Azərbaycan dilinin və milliyyətinin əsasını təşkil edən türklük, ikincisi mənəviyyatla birbaşa bağlı olan dini mənsubiyyət, yəni yaşıl rənglə əks olunan Azərbaycan xalqının mənsub olduğu İslam dini və nəhayət, qırmızı rənglə əks olunan bəşər həyatının və mənəvi aləmini əhatə edən fəlsəfəyə hörmət edib onu qorumaq, maarif əsasında yüksələn elmin, mədəniyyətin bütün növlərinin Azərbaycanda yayılmağı, dərk edilməyi, daimi tərəqqi və yenilik selinin Azərbaycana axmağıdır.

Şamil Qurbanovun yaratdığı əsərlər və onların novatorluq mahiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar ancaq tarix, yaxud ədəbiyyatşünaslıq üçün yox, həmçinin Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə inkişaf edən, dilini, dinini qoruyub saxlayaraq inkişaf edən bugünkü Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatı üçün də qiymətlidir.